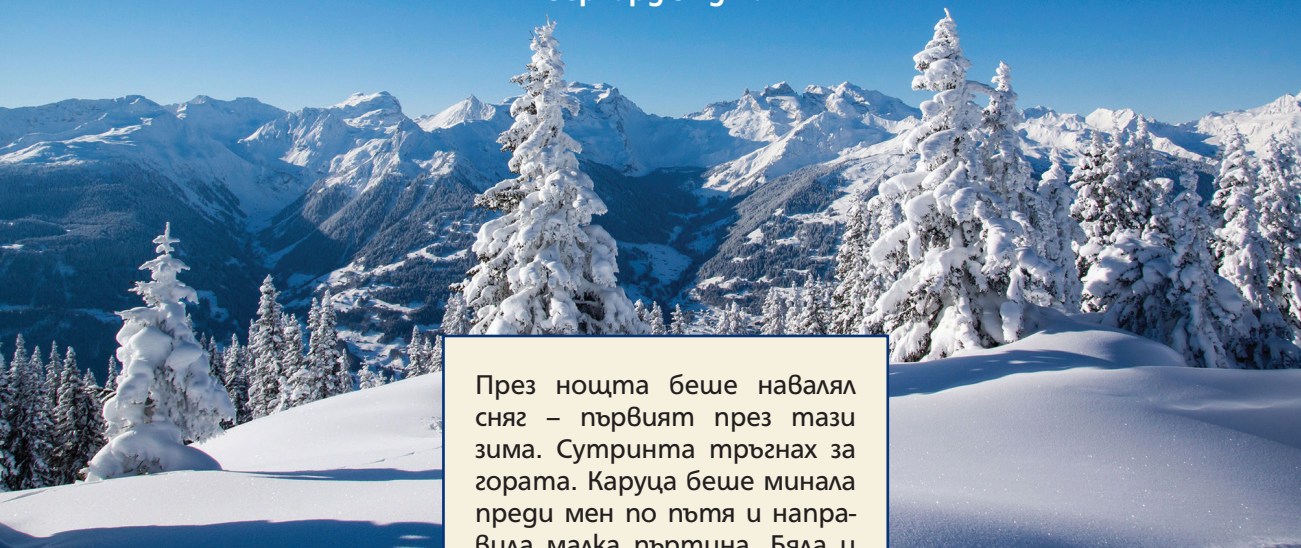

Един зимен ден в гората

Еберхарг Унджиян

Пресният, не много дълбок сняг дава най-добра възможност да опознаем „горския народ“. Така се е изразявал Дерсу Узала – великият следотърсач на тайгата. Е, аз не мога да се меря с този вещ познавач на горските обитатели, но все пак... Следите се виждат, рисуват или снимат най-добре при ниско слънце – сутрин и вечер. Ето, отляво е минал заек. Скок-подскок и двете задни лапички са отпечатали

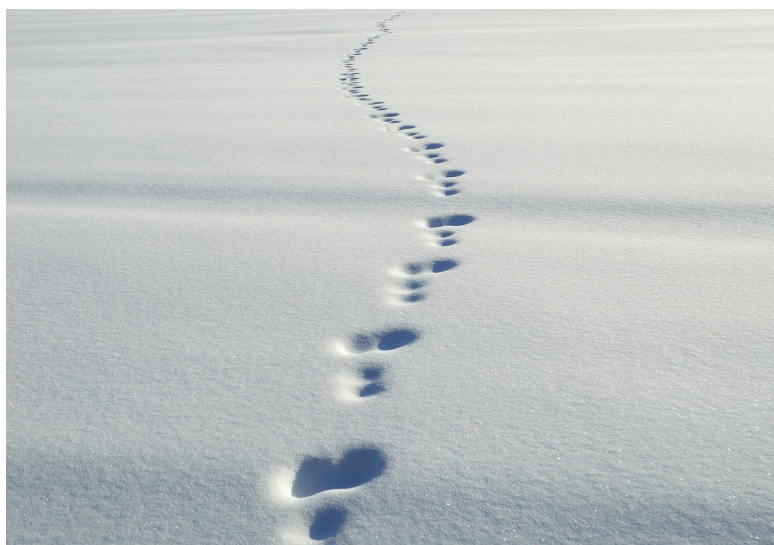
През нощта беше навалял сняг – първият през тази зима. Сутринта тръгнах за гората. Каруца беше минала преди мен по пътя и направила малка пъртина. Бяла и сякаш празнична, гората се е заслушала в шумовете на близкото село. До едно време долитаха кучешки лай, мучене на добитък и приглушеното боботене на някакъв мотор. Сетне и това утихна. От време на време снежът падаше от клоните с лек шепот. Нагазих встрани от пътя – предвидливо си бях надянал гети до колене – и се заogleждах.

целите си стъпала пред кръглите вдлъбнатинки на предните. Какво ли го е накарало да напусне леговището си под ниско сведения храст? Пипам с ръка – още е топло. Значи току-що е изскочил. До леговището са нанизани като на броеница, в една линия, малки кокетни стъпки, без съмнение – лисица.

Насреща виждам озгизаните стебла на храст. Кората им е смъкната чисто,

сякаш някой я е дялгал с ножче. Заекът има най-егрите резци между нашите гризачи. О, моля за извинение – грешка! Заякообразните спадат в отделен разред (Lagomorpha). В него влизат нашенският див заек (*Lepus capensis*), полярният заек (*L. timidus*) – зимното му кожухче е чисто бяло и неслучайно руснаците го наричат беляк, както и домашният заек подземник (*Oryctolagus cuniculus*). Тук спада и пищухата (*Ochotona pusilla*), която днес обитава само северните ширини, но някога е живеела и у нас. Останките ѝ са намерени в пластове от ледниковото време и по-късно, главно в Северна България, между другото и до Мадара, където ги откри нашият бивш кръжочник, а после и колега Иван Митев. Находката е публикувана в докторската му дисертация. Съзбието им досущ прилича на това на истинските гризачи. Отпред са резците, само че при тях са два чифта, следва една междина част, без зъби – нарича се диастема – и накрая кътните зъби. Въпреки тази прилика обаче те не са близки роднини – просто еволюцията им е вървяла успоредно (казва се още паралелна еволюция).

През зимата зайо, при липса на друга храна, огризва корите на дървета и храсти. По това време кората е добър източник на хранителни вещества, натрупани в нея с цел пъпките да се развиват бързо през пролетта. Зайците, пък и полев-

Стъпки на заек в снега. Двете задни лапички са отпечатали целите си стъпала пред кръглите вдлъбнатинки на предните

Пищухата (*Ochotona pusilla*) днес обитава северните ширини, но някога е живеела и у нас. Останките ѝ са намерени в пластове от ледниковото време в Северна България

Кълвач си намира шишарка. Обикновено ги разкълвава на едно избрано дърво, под което можем да намерим цял куп „обработени“ шишарки. Нарича се „кълвачова ковачница“

kume – сива (*Microtus arvalis*), рижа горска (*Clethrionomys glareolus*) и водният плъх (*Arvicola terrestris*, не е никакъв плъх, но принадлежи към същото семейство!) много я „обичат“ и затова я нападат.

Забелязват се и следи на сърни (*Capreolus capreolus*). Ето ги, спрели са между стволите на гората и внимателно, със страх гледат към мен. Хайде милички, почакайте малко! Нищо лошо няма да ви сторя. Искам само една снимка. Не съм ловец с пушка, а съм насочил към вас безобидния телеобектив на фотоапарат. А сърните, научени от горчивия вековен опит, събран в принудителното съжителство с звукия хищник, се скриват с дълги, грациозни скокове. И фотолентата ми, уви, остава празна. Летният косъм на сърните е риж, а зимният – сиво-кафяв и много по-гъст, за да пази от студа.

Пътюм си отбелязвам наблюдаваните птици: на първо място, разбира се, синигери. Големият и синият – на мал-

ки групи, докато боровият и жалобният синигери винаги се срещат поединично. После червеношийка; елшови скатийки, жълти с черничко по челото и под брадичката, също толкова подвижни, почти „нервни“, като синигерите. През зимата, освен черният кос (*Turdus merula*) и пойният грозд (*T. philomelos*), които остават и да презимуват, при нас долитат и гнездящите по на север гроздове – имелов, най-егър, беловежд и хвойнов. Кълвачите също остават. Видях и си отбелязах големия пъстър (*Dendrocopus major*), един зелен (*Picus viridis*) и за моя радост – първенеца сред тях, черният кълвач или още възли-

щар (*Dryocops martius*). Той е най-егър, дълъг над 40 см и с разпереност около 60 – 70 см, цялият черен, с яркочервена ивица по средата на главата, която при мъжкия обхваща челото до тила. Докато полетът на другите кълвачи е вълнообразен, при него е праволинеен. Всички кълвачи си издълбават гнездовата дупка с общ труд на партньорите, като предпочитат по-стари дървета, както иглолистни, така и широколистни. Входът при възлищара не е кръгъл, както при останалите, а е елипсоиден и по-голям, около 9 x 12 см. Когато барабани по сух клон през пролетта, за да привлече някоя „благосклонна дама“, се чува надалеч, докъм 2 – 3 км. Барабаният, разбира се, и другите кълвачи, но естествено по-слабо. Питал съм се: а не ги ли заболява главата от това?! Очевидно не, иначе не биха удряли така често-често.

И още един зимен гост сме срещали неведнъж – голямата сива сврачка (*Lanius excubitor*). „Нашите“ сврачки, червено-

гърбата, черночелата, както и по-редките червеноглава и белочела се хранят главно с разни насекоми, но си добиват епизодично и друга, „по-съществена“ добавка към менюто. През есента отлитат на юг. От разположените на север от нас части на ареала си „на смяна“ иде голямата сива сврачка. Според румънския „Атлас на гнездящите птици“, най-близките места са по Карпатите. По име тя е пойна птица, но с поведение на същински хищник! На 12.02.1998 на о-в Вардим, заедно със служители лесовъди и колеги от WWF, станавме свидетели на истински лов. Сврачката преследва и хвана голям синигер и се скри под един голям куп съчки, за да го изяге там на спокойствие. Поведението ѝ беше като на северен сокол или малък ястреб – ловец на птици!

По време на среднозимното преброяване на водолюбивите птици наши колеги на изток от Русе за свое учудване са наблюдавали и сокерица (*Nucifraga caryocatactes*). Тя е свързана с иглолистни гори и според румънския атлас най-вероятно е долетяла от южните склонове на Карпатите.

А ето и една груза стара познайница – катерицата (*Sciurus vulgaris*). Седи на пън и си гризе нещо, хванала го с предните лапички. Аз я гледам през визьора на добрата стара Praktica. С телеобектива я докарвам „на една ръка разстояние“. През лятото кожухчето ѝ е суро – сиво-кафяво, само понякога рижо, като на посестримите ѝ в Средна Европа. А сега е още по-сиво и, разбира се, по-гъсто. На ушичките ѝ стърчат кичури от косми, а опашката е пухкава, пухкава. Освен в горите

около Русе, по Ломовете, из Лудогорието (Делиормана), сме я виждали неведнъж в „Парка на Младежта“, сега „Парк на Възрожденците“ и даже в централните части на града. И тя като грижовна стопанка си събира зимни запаси – предимно жълъди, лешници, семена от дървета, липа, клен, костилки от сливи и др. За разлика от лалугера, член на същото семейство, не изпада в зимен сън. Само при лошо време, напр. усилен снеговалеж, стои до няколко дни в топлото си гнезденце. Откривали ли сте такова? Строи го доста нависоко в дърветата, обикновено близо до главния ствол. Кръгло, доста голямо, с гуаметър до 50 см, от вейки, подплатено с листа, мъх и трева. С дъга входа, които запушва отвътре, когато е много студено.

По едно време – гали съм я уплашил – се обърна и набързо се покатери на близкото дърво. Скача ловко между клоните. С моя стар, госта тромав огледален фотоапарат, снимането е почти непосилна задача. Затова, възхитен,

Катерица. На ушичките ѝ стърчат кичури от косми, а опашката е пухкава....

Ястребът е един от опасните врагове на катерицата. При нападение тя прави бързи обиколки на дървото, в които птицата не може да я достигне

я следя във видното поле на бинокъла. След това се спуска с главата наголу, захваната здраво с остриите, закривени ноктенца на задните крака за грапавините на кората. В някои случаи тази способност може да ѝ помогне. Особено когато е нападната от страшен враг – големият ястреб (*Accipiter gentilis*). Тогава тя светкавично обикаля в тесни спирали около ствола, докато стигне някоя хралупа, гнездото си или по-гъст шубрак и така успява да се спаси. Егратта граблива птица е принудена да прави по-широки кръгове и затова понякога си изпуска плячката. Но има и един безпощаден неприятел, не по-малко ловък катерач – златката (*Martes martes*). От него отърване няма. Той е по-силен и още по-издръжлив, бърз и стръвен. Гони я до пълно изтощение и накрая я хваща. След видрата именно златката има най-ценен кожух, копринено мек, гъст и лъскав. За разлика от братовчедката си – белката (*M. foina*, наричат я още самсар) отбягва човека и неговите селища. Навремето, в началото на миналия век, според нашия именит съгражданин

В.Т. Ковачев, се е срещала и в Русенския край, но с изсичането на старите гори е изчезнала. Понастоящем най-близките находища са горите около Воден, Разградско. Музеят на Русе притежава материал от там.

Я да видим, какво е гризала нашата познайница! Аха, шишарка от засажените тук борове. Дунавската равнина по природа носи зелено рухо от т.н. равнинна гъбраве – смесена широколистна гора с около 60 вида дървета и храсти и някои увивни. Водещи са гъбраве – зимен, летен, цял, космат и блазун. През шестдесетте

по нашия край, а и не само тук, след изсичането на листопадните гори, бяха залесени големи площи с иглолистни, на първо място бял и черен бор (*Pinus pinus*, *P. nigra*), които по начало в България растат на по-високи места, в планините. Шишарките им са любима храна на много горски обитатели – кълвачи, кръсто-човка (*Loxia curvirostra*), катерица, мишки, кафява горска полевка. И тук отново се захващаме с моето любимо занятие – полско-горската криминалистика. Защото, както всеки от нас има свой почерк, така и „работата на горските труженици“ се различава.

Катерицата е по-егра и по-силна. Хваща шишарката с предните си лапички и с резците откъсва твърдите люспи, за да стигне до хранителните семки. Така боровата, пък и смърчовата шишарка добиват неугледен, направо „чорлав“ вид, съвсем „неглиже“, както са казвали домакините някога.

В литературата, особено руската, редовно се споменава за гъби, които се консумират сурови или се закачат по вейките да съхнат. Професор Фор-

мозов е написал една чудесна книга – „Спътник на следотърсача“, илюстрирана с превъзходни собствени рисунки. Навремето, като начинаещ „горски криминалист“, ми беше настолна, пък и сега честичко я разгръщам. Странно – колкото и да съм обикалял по баирите и горите – а по „професионална необходимост“ се вирам както по земята под краката си, така и по короните на дърветата, такъв аз чудо досега не съм срещал!

От своя страна горските мишки и полевките, като по-дребни, по-слаби и със значително по-малки зъбки, постъпват по-прилежно. Просто силиците не им стигат да откъснат вдървените люспи и се принудени да ги отгризат. Те са различни от „катериците“, имат вид почти на ювелирна работа!

Зимните запаси на горските мишки (*Sylviaetus sylvaticus*, *S. flavicollis*) се състоят от семена на различни дървета, жълъди, лешници, костилки от слива, череша, а също и семена от различни плевели. Колегата ни Л. Христов е намирал и претеглял „складове“ с от 1 до 3 kg запаси. Аз съм намирал също, но значително по-малки количества. Крият ги както под земята, така и в хралупи на дървета, често доста нависоко.

Кълвачите пък постъпват по своemu. Откъсват шишарката, отнасят я до удобно дърво и я заклепват в цепка, пукнатина в кората или дупка, издълбана от тях нарочно за целта и я разкълват, за да стигнат до: семената. Под такова дърво можем да намерим цял куп обработени шишарки. Нарича се „кълвачова ковачница“. Няма начин да съберкате шишарка, разкълвана от кълвач с работата на катерицата или на дребните гризачи. Ето, че научихме как да разпознаваме делата на някои горски жители!

Еберхард Унгвърски е завършил специалност „Биология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Работил е като зав. отдел „Природа“ в Историческия музей в Русе (1960 – 1994). Теренен биолог, фотограф, пещерняк.

От двете страни на полегатата голина расте гора, но дъното е покрито само с трева. Сега е зима – газя из дълбокия до коляно пресен сняг. Ето, там отпред стои чакалото. Изкатервам се по дървената стълба. Горее, както може да се очаква, е точно такъв кучешки стуг, както и „навън“. Бинокълът 10 x 50 е „дежурен“ на врата ми. Той приближава 10 пъти и има диаметър на входящата леща 50 mm – това са най-пригодните показатели за нашата работа, както на ловците, така и на орнитолозите. От джоба на раницата изваждам термоса, подарен от колегите на Дирекция на ПП „Русенски Лом“ по случай 70-годишнината ми. Отпивам няколко глътки горещ чай – цяла благодат при тази „арктическа“ обстановка. Не прекалявам с течностите, защото трябва да се въздържа да се облекча наблизено – миризмата на човека и неговите „отходни продукти“ издават нежеланото му присъствие! Разказвали са ми с присмех за „пишман авджии“, които

До леговището са нанизани като на броеница, в една линия, малки кокетни стъпки – лисица

така са си провалили лова от чакало. Усетили това предупреждение с тън-кото си обоняние, далеч превъзхожда-що нашите нищожни човешки възмож-ности, всички горски животни ще си помислят гва пъти гали да припарят наоколо. А когато става въпрос за оце-ляване те мислят бързо. Нали и вълци-те, пък и всички грузи бозайници с те-риториално поведение, така бележат своята лична територия, съответно тази на групата или глутницата! Сега и чакам... то затова се и нарича чака-ло?!

Идвайки насам, видях ситни стъпки, наредени като в броеница. Лисицата е наминавала тук. И си мисля – колко по-грешни представи са се наслоили с вре-мето за много животни, не само тия, чиито живот и дейност са скрити под булото на нощния мрак, но и тия, с по-вече или по-малко дневно поведение, значително по-лесни за наблюдаване. В представите на повечето хора лиси-цата се храни предимно с ...кокошки. Хм, я да попрегледаме малко „визитни-те ѝ картички“, особено зимните. Но

с нужното внимание! Всички членове на семейство куче-та – вълк, чакал, лисица, пък и „най-добрия приятел на чо-века“, наш домашен любимец, в определени случаи могат да станат преносители на един много опасен паразит – кучешката тения. Затова изпращанията им се пипат и разчепкват със съответни предпазни мерки. И НИКОГА с ръка (ако не е защитена с ръ-кавица)! И какво откриваме при това? Същото, което е установил още преди мно-го години нашият колега, д-р Нено Атанасов от Зоологиче-

ския институт на БАН. На първо място гребни гризачи! Не съм имал щастието да я наблюдавам непосредствено, но съм го виждал на филм и на снимки. Ли-сицата прави невероятно гъвкав скок, извивайки тялото си на дъга, за да за-тисне мишката с предните си лапи. За-това и не е оправдано целогодишното ѝ преследване от ловците. Би трябва-ло ловният закон да предвиди и период на покой – особено, когато отглежда поколението си.

Има много следи на мишки около храс-тите до чакалото, които вероятно са привлекли лисицата. Полевките и миш-ките (систематиката ги поставя в от-делни семейства – Microtidae и Muridae) не изпадат в зимен сън. За разлика от другите семейства – сънливци, кате-рици и хомяци. Затова първите са при-нудени от време на време да напуснат топлото убежище в търсене на семена и останали по веjkите плодове, кон-сервирани от студа. Горските мишки се катерят твърде ловко по дървета-та, докъм десетина метра височина. Те също предвидливо си събират запа-

си – за „кризисния период на зимата“. С колегите Любчо Христов и съпругата му, Мария Матева, сме излизали заедно да залагаме капани, по примера на знаменитите трапери, възпети от Карл Май и други автори на приключенска литература. Само че за мишки. Това е истинска страст – вечерта се поставят, а на разсъмване тръгваш „в трепетно очакване“ и не знаеш, на какво си попаднал! Навремето Цоло Пешев (тогава още главен асистент) беше не само най-добрият познавач на гребните бозайници – насекомоядни и гризачи, но и много добър учител. Та той към Странджа беше хванал нов вид бозайник за Европа – мишевидния сънливец (*Myomytus roachi*).

През зимата рано се здрачава. В съзнанието ми образът на хиждата с топлата камина става все по-ярък и примамлив. От гората излиза сянка – появява се тънката муцунка и пухкава опашка на лисицата. Наближава предпазливо, като спира от време на време да гуши въздуха. Вижда ми се малко смутена или притеснена. Обективна констатация или си въобразявам? Много бавно и внимателно оставям бинокъла и взимам апарата с телеобектива. Да натисна спусъка или да изчакам да наближи още малко? Дилемата е да направя по-добра снимка или да рискувам да я изпусна! Знам, че след щракването на затвора ще видя само опашката, която се вее подире ѝ. Свивам блендата само на едно деление – светлината е почти вече недостатъчна. Натискам спусъка. Дали е станала снимката? След проявяването на филма установявам с

удовлетворение – заслужавало си е изчаждането. Богинята на фотолова – не знам точно как се е казвала тази чаровна особа, можеби „Фотодуана“ – пак ми се е усмихнала.

Упътвам се към хиждата, за да си попълня полевия дневник. Това ми е железен принцип открай време. Една мъдра китайска поговорка гласи: „И най-бледото мастило е по-трайно от най-добрата памет“. Невъзможно е да се задържат всички събития и подробности. А често те са важна и надеждна основа за по-общаващи заключения.

С времето те неизбежно – и незабелязано – избледняват и даже могат да се смесват и наслазват. А това води до принципни заблуждения.

Луната занича през прозореца ми. Сякаш добра вълшебница отваря една след друга очичките на звездите, та мигат по тъмносиньото, чисто небе. Тази нощ ще бъде студено. ■

Лисицата рядко яде кокошки, както е наведена от народните приказки. Гризачите са в основата на нейното меню

Снимки: Интернет